

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Využití volného času rizikové mládeže v nizkoprahovém zařízení

Bakalářská práce

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila pouze prameny, které jsou uvedené v seznamu literatury. Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 2016

.....
Zuzana Krafcíková

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce paní Žlábkové Ivě, PhDr. Ph.D. za užitečnou a odbornou pomoc, kterou mi při zpracování práce poskytovala. Rovněž upřímně děkuji všem sociálním pracovníkům a respondentům, kteří mi pomohli při zpracování praktické části.

Anotace

Bakalářská práce pojednává o možnosti trávení volného času v nízkoprahovém zařízení rizikové mládeže ve věku od šesti do dvaadvaceti let. Cílem práce je zjistit, jaké možnosti mají děti a mládež (označované za rizikové) ohledně organizovaného trávení volného času v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Práce je rozdělená na teoretickou a praktickou část. V teoretické části vymezují základní pojmy a koncepty z různé perspektivy odborníků. Ve druhé praktické části předkládám metodologii v souvislosti s navazující případovou studií, abych zjistila, zda dochází skrze organizovaný volný čas respondentů k pozitivnímu vývoji jejich osobnosti či dané situace.

Klíčová slova: volný čas, riziková mládež, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM), sociální služby

Annotation

This bachelor's work discusses the possibility of spending free time in the low threshold facilities for children and youth from age six to twenty-two years old. The aim is to find out which options are children and youth (known as youth of risk) in organized leisure activities in low-threshold facility. The work is divided into two parts, the first part the forward theory relating to the definition of basic concepts. In the second practical part I present the methodology in the context of the follow-up case study to find out whether there is organized by the respondent's time to positive development.

Key words: free time, youth of risk, low-threshold facilities for children and youth, social services

Obsah

ÚVOD.....	8
1 UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU	9
1.1 Vymezení pojmu volný čas.....	9
1.2 Různé pohledy na volný čas	11
1.3 Funkce volného času.....	12
1.4 Volný čas jako součást života - vztah dětí a mládeže k volnému času	13
2 VOLNÝ ČAS A RIZIKOVÁ MLÁDEŽ.....	15
2.1 Úvaha o riziku	15
2.2 Vymezení konceptu rizikové mládeže	16
2.3 Problematika trávení volného času u dětí a mládeže	18
2. 4 Důsledky neorganizovaného trávení volného času	19
3 NÍZKOPRAHOVÉ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	21
3.1 Vymezení nízkoprahového zařízení pro děti a mládež	21
3.2 Cílová skupina.....	22
3.3 Cíl a poslání nízkoprahového zařízení pro děti a mládež	23
3.4 Volnočasové aktivity jako forma sociální pomoci	23
4 PŘÍPADOVÁ STUDIE.....	25
4.1 Cíle případové studie	25
4.2 Metodologie	25
4.3 Metody sběru dat a jejich analýza	26
4.4 Výzkumné pole	27
4.5 Role výzkumnice ve výzkumném poli.....	27
4.6 Etika výzkumu.....	28
5 VOLNÝ ČAS KLIENTŮ V NÍZKOPRAHOVÉM ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	29
5.1 Popis fungování klubu	29
5.2 Nabídka služeb nízkoprahového zařízení pro děti a mládež	30
5.3 Měsíční programy pro klienty	32
5.4 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 1	33
6 POZITIVNÍ VÝVOJ KLIENTŮ NÍZKOPRAHOVÉHO ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	34
6.1 Přijetí klientů	34
6.2 Využití služeb klienty.....	35

6.3 Volnočasové aktivity jako zprostředkovatel sociální pomoci	38
6.4 Kontaktní práce s klienty	39
6.5 Volnočasové aktivity jako nástroj prevence společensky nežádoucích jevů	41
6.6 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 2	42
ZÁVĚR	44
SEZNAM LITERATURY	45

Úvod

Ve své práci se snažím poukázat na problematiku trávení volného času takzvané rizikové mládeže. Podstatou je vyzdvihnout využití volného času a to z hlediska těch jedinců, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci a nemohou se zapojit z nějakého důvodu organizovaných volnočasových aktivit. Za tímto účelem své téma vztahuji k nezastupitelné pozici nízkoprahového zařízení, které mohou děti a mládež využít pro organizované trávení volného času. Zde si jedinec také může uchovat anonymitu a má rovný přístup ke všem nabídkám klubu bez finanční spoluúčasti.

V první části bakalářské práce se věnuji vymezení samotného pojmového spojení volný čas. Snažím se o uchopení konceptu skrze různá hlediska vymezení a náhled různých autorů, kteří se vzájemně doplňují nebo rozšiřují koncept o nové perspektivy. Poté se věnuji specifické skupině klientů nízkoprahového zařízení, takzvané rizikové mládeži. Abych uchopila danou problematiku i z hlediska praktické perspektivy, doplňuji práci o své vlastní postřehy a zkušenosti skrze dobrovolnickou činnost v nízkoprahovém zařízení po dobu zhruba šesti měsíců. V empirické části bakalářské práce jsem zvolila kvalitativní výzkum za pomoci zúčastněného pozorování a neformálních rozhovorů. Cílem empirické části dle zadání práce bude zjistit, jakým způsobem tráví volný čas klienti nízkoprahového zařízení. Dále pak také bude cílem práce zjistit, zda a jakým způsobem dochází k pozitivnímu vývoji rizikové mládeže.

Bakalářská práce poslouží zejména jako informativní zdroj v oblasti sociální pomoci v nízkoprahových zařízeních na území České republiky. Výsledky bakalářské práce mohou posloužit samotným sociálním pracovníkům jako určitá evaluace toho, zda skrze nabídku a organizaci volnočasových aktivit pro klienty naplňují své stanovené cíle a dochází k pozitivnímu vývoji klientů a řešení jejich obtížných situací. Jako přínos své práce shledávám zjištění, jak mohou děti a mládež využít nabídku služeb v nízkoprahovém zařízení a organizovaně trávit volný čas se svými vrstevníky. Dalším přínosem mé práce je proniknutí do prostředí formující cílovou skupinu a porozumění tomu, jak důležité je věnovat zájem problematice využití volného času dětí a mládeže z hlediska určitého pozitivního rozvoje osobnosti a fungování celé společnosti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Uvedení do problematiky trávení volného času

Hlavním tématem bakalářské práce je využití volného času dětí a mládeže konkrétně v nízkoprahovém zařízení. Začátek práce bude věnován teoretickým poznatkům, které se touto problematikou zabývají. Některé uvedené definice a vymezení volného času od odborných autorů také doplňuji o své postřehy a poznatky v kontextu dobrovolnické činnosti v klubu nízkoprahového zařízení. K samotnému vymezení volného času přistupují odborníci s různou perspektivou. V první kapitole se snažím vymezit volný čas prostřednictvím některých uvedených definic a posléze z hlediska různých oborů, které s tímto konceptem zacházejí.

1.1 Vymezení pojmu volný čas

Volný čas lze vymezit skrze činnosti vyplývající ze sociální role daného jedince. To znamená, že daný jedinec není pod tlakem svých závazků, a to z hlediska dělby práce, sociálních rolí či rozvíjení svého života (Hofbauer, 2004: 13). Otázkou zůstává, proč je důležité věnovat pozornost tomu, jak volný čas děti a mládež tráví. Ve své práci se snažím poukázat na problematiku z hlediska znevýhodněných dětí a mládeže, kteří pocházejí ze sociálně ohroženého prostředí (nezralé, neúplné rodiny aj.) a jimž není věnována dostatečná pozornost a mohou se tak snadněji připojit ke skupinám vrstevníků, kteří svůj volný čas tráví touláním se po ulicích a „poflakováním“. Takový způsob využívání volného času lze označit jako neorganizovanou činnost a může vést například k destrukci osobnosti. Těmto dětem poté může být přidělena nálepka s negativním rázem, neboť se často vztahuje k patologii využívání volného času skrze užívání drog a jiné aktivity s trestným nádechem.

Náplň volného času je diferenciována věkem, životním stylem a zároveň nás odkazuje k systémové rovině, tedy k celé společnosti. Význam volnočasových aktivit nejen ve vztahu k jedinci, ale celé společnosti zmiňuje Sak (2000: 132) ve své publikaci *Proměny české mládeže*. Činnosti člověka ve volném čase nejsou oddělené projevy

lidské aktivity, ale jsou spojením hodnotové orientace, kultury a způsobu života rodiny a celé společnosti. Prostřednictvím jednotlivce reprodukuje společnost své hodnoty na úrovni adekvátnější sociální situace.

Volný čas lze vymezit také skrze perspektivu opaku k povinnostem jedince. Volný čas lze chápat jako individuální záležitost, kdy si jedinec své činnosti svobodně vybírá a přináší mu pocity uspokojení a uvolnění. Z hlediska dětí a mládeže do volného času tedy nezařazujeme dobu vyučování ve škole, ani činnosti zabezpečující uspokojování biologických potřeb člověka (spánek, jídlo aj.). Dále pak autoři vyzdvihují specifické ovlivňování volného času dětí a mládeže, neboť děti mnohdy nemají dostatek zkušeností na to, aby se orientovaly ve všech oblastech zájmových činností. Samozřejmě i finanční situace rodiny má podstatnou roli při výběru a možnosti využití volného času dětí a mládeže (Hájek, Hofbauer, Pávková, 1999: 15). Průcha, Walterová a Mareš (2003: 274) přirovnávají volný čas k opaku doby, která se vyznačuje nutnou prací, povinnostmi a reprodukcí svých sil. To co výše uvedené autory spojuje ve vztahu k vymezení volného času je dobrovolnost, odpočinek a mimoškolní a mimopracovní doba.

Jak jsem již uvedla, u dětí a mládeže je mnohdy na volný čas nahlíženo právě v souvislosti s časem, který není spojován se školní činností. Jedná se tedy o čas, který je věnován zejména zábavě se svými vrstevníky, zájmové činnosti, sportovní činnosti či relaxaci u deskových a počítačových her. K ukotvení nastoleného vymezení volného času bych uvedla dvě roviny volného času dle Vážanského (2001, 23–24). Ten rozděluje vymezení volného času na pozitivní a negativní. V pozitivním smyslu se jedinec může zcela nezávisle na jakýchkoliv povinnostech svobodně realizovat. Naopak negativní vymezení volného času určujeme pouze zbývající dobou, která jedinci zbývá až po naplnění všech studijních a pracovních povinnostech, úkolech v domácnosti a uspokojení základních fyziologických potřeb. Volnočasové aktivity jsou velice významným celoživotním činitelem, neboť ovlivňují oblast rozvoje osobnosti, socializaci jedince, individuální předpoklady a životní ambice v průběhu života. Volný čas lze specifikovat jako část lidského života, do které můžeme zahrnout odpočinek a zábavu, rozvoj zájmové sféry, zlepšení kvalifikace a účast na veřejném životě. Základní hodnoty a návyky, jak využít volný čas, jsou přejímány zejména z rodiny, avšak do jisté míry se mohou některé instituce podílet na pedagogickém vedení.

1.2 Různé pohledy na volný čas

Otázka jednotného vymezení volného času je ovlivněna také perspektivou různých zaměření. Například z hlediska ekonomické oblasti, je na problematiku volného času nahlíženo, zejména skrze investici prostředků. Průmysl volného času je hlavně v dnešní době samostatným a prosperujícím odvětvím, které ale na druhou stranu opomíjí vzdělávací a výchovné aspekty trávení volného času. Naopak z hlediska sociologického se zkoumá, jak volný čas přispívá či narušuje chod společnosti. Tím je míněno, jak skrze volný čas dochází k utváření mezilidských vztahů a k jejich kultivaci. Důležitou roli hraje i stát, který stojí v popředí politického hlediska. Problematika volného času v politické perspektivě je zaměřena na činnost veřejných orgánů a jejich absenci či zásah do volného času obyvatel. Jedná se například o pomoc organizacím, sdružením a spolkům, které nabízejí organizovanou činnost pro děti a mládež, vytváření kladných postojů ze strany rodičů na aktivity dítěte a celkové konstituování pedagogiky volného času. Pedagogické a psychologické hledisko bere do úvahy individuální zvláštnosti (věk, pohlaví aj.) a jejich respektování ve volném čase. Zejména se přihlíží k tomu, do jaké míry činnosti ve volném čase dětí a mládeže přispívají k uspokojování biologických a psychických potřeb jedince (seberealizace, pocit bezpečí a jistoty, navazování sociálních kontaktů a mnoho dalšího). Nejdůležitější z hlediska pedagogického a psychologického je smysluplná náplň volného času rekreačními a výchovně vzdělávacími aktivitami (Hájek, Hofbauer, Pávková., 2002: 15–17).

Volný čas má z pedagogického hlediska dva zásadní úkoly. Jedná se o samotnou výchovu ve volném čase. Jak je výše uvedeno, toto pojmové spojení znamená, že volný čas by měl být naplněn smysluplnými aktivitami. Druhým úkolem je výchova k volnému času, která si klade za cíl, seznámit jedince s množstvím volnočasových aktivit a najít vhodnou zájmovou činnost pro jedince, aby došlo k uspokojení jeho potřeb a k seberealizaci (Hájek, Hofbauer, Pávková., 2002: 15–18).

Četné pokusy definovat volný čas poukazují na variabilitu tohoto konceptu, který v sobě zahrnuje jednotlivé významy ekonomických, sociologických, psychologických a kulturních momentů. Postupně se vymezují dva směry v chápání volného času. Jako první lze uvést negativní pojetí volného času, které vyzdvihuje pouze zbývající dobu celkového denního průběhu (po studiu, práci, povinnostem v domácnosti, uspokojení základních biologických potřeb). Druhý typ chápání je pozitivní pojetí

volného času, které vyzdvihuje princip svobody v souvislosti s volným časem. Volný čas představuje dobu, kdy se jedinec může zcela nezávisle a svobodně realizovat a dělat to, k čemu ho nikdo nenutí a k čemu není podvědomě nucen (Vážanský, 1994: 11). Společnost, ve které je kvalitně zabezpečená nabídka trávení volného času pro děti a mládež přispívá k potlačení negativních sociálních rysů. Dochází tedy k rozvoji schopností a dovedností mladého jedince a zároveň k útlumu tendence k negativnímu sociálnímu zrání (Sak, Saková, 2004: 59).

1.3 Funkce volného času

Odborníci nejčastěji uvádí tři základní funkce volného času. Jako první uvedu relaxační funkci, kam zahrnujeme veškerý fyzický odpočinek, ovšem bez fyziologicky nutného spánku. Další funkcí volného času je aktivní odpočinek, tedy jistý druh zábavy. Do této široké oblasti zahrnujeme jak činnosti aktivní (sportovní pohybové aktivity), tak i pasivní (sledování televize, návštěvy kulturních akcí, posezení s přáteli a mnoho dalších). Poslední nejčastěji zmiňovanou funkcí je sebevzdělávání. Zde můžeme zahrnout všechny aktivity, kde děti a mládež rozšiřují své vědomosti, schopnosti a učí se nové dovednosti. Pro komplexnější přehled funkcí dále autor doplňuje tři stěžejní funkce dalšími entity, které jsou v rámci volného času rozvíjeny. Vedle zmíněné rekreace a kompenzace, které zahrnují odpočinek, rozptýlení a potěšení, je důležitá také funkce komunikace. V rámci volnočasových aktivit jedinci navazují nové sociální vztahy, které se mohou postupně upevňovat v důvěrný vztah. Potřeba je také rozvíjet společenské vztahy, kdy jedinec získá uznání a pocit sounáležitost. S tím úzce souvisí poslední funkce participace, kdy jedinec kooperuje ve skupině, angažuje se a touží po potvrzení sebe samého (Šerák, 2009: 29–30).

Základní funkce volného času lze shrnout jako výchovně-vzdělávací, zdravotní, sociální a preventivní. Výchovně vzdělávací funkce je považována za prioritní funkci volného času, která spočívá v záměrném formování vychovávaných jedinců. Výchova ve volném čase přispívá k uspokojování a kultivaci potřeb, prohlubování zájmů, rozvíjení schopností a další. To vše spočívá na pestré škále volnočasové nabídky a jejího využití, které vede k osobnostně i společensky žádoucímu trávení volného času, získání nových dovedností a vědomostí a k seberealizaci. Výchovné působení

ve volném čase by vždy mělo podporovat zdravý, tělesný a duševní vývoj jedince. S tím také souvisí funkce zdravotní. Důležité je, aby děti a mládež vyžívali volný čas tak, aby byli vedeni k pohybu, zdravému stravování, pěstování a upevňování hygienických návyků. Poslední zmíněná funkce sociální lze pojímat různými způsoby. Obecně řečeno se jedná zejména o péči o děti a jejich bezpečnost v době mimo vyučování, možnost setkávat se s vrstevníky a pomáhat dětem a mládeži z méně podnětného prostředí či jinak problematického prostředí, kde vyrůstají (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2008: 72).

Proto vznikají různé instituce, zařízení, spolky a další, které se snaží v době mimo vyučování tyto funkce naplňovat. Hlavním cílem je poskytovat dětem a mládeži přijatelné zázemí a naplnit jejich čas smysluplnými aktivitami. Neboť touto cestou se snažíme eliminovat společensky nevhodné činnosti (Vážanský, 1994: 14). Pávková (2002: 31) ve své publikaci uvádí, že: „*osobní zájmy dokáží mnohdy člověka zachránit v náročných životních situacích, ztrátách a v neštěstí.*“ Lze tedy říci, že správné využívání volného času kladně působí i na zdraví člověka. Osobní záliby mohou být pro člověka jakousi oporou zejména v obtížných životních situacích nebo při nadměrném stresu. Je důležité mít své osobní zájmy a možnosti, jak trávit volný čas, neboť nám pomáhají zvládnout některé životní etapy, jako jsou například ztráta zaměstnání, odchod dětí z domova a jiné.

1.4 Volný čas jako součást života - vztah dětí a mládeže k volnému času

Děti a mládež tráví volný čas v různých typech prostředí. Hájek, Hofbauer a Pávková (2003: 23–24) klasifikují základní typy prostředí: školy a školská zařízení, dále různá výchovná zařízení mimo vyučování (domy dětí a mládeže, zájmové svazy, nízkoprahová zařízení a jiné), domácí prostředí (dům/byt, ulice, kde jedinec vyrůstá) a veřejná prostranství (ulice, parky, hřiště a jiné.). Každé z výše uvedených typů prostředí má své výhody i nevýhody a přináší různé možnosti i rizika pro jedince skrze využívání volného času. Některé prostředí dětem a mládeži umožňuje organizované činnosti, naopak další přináší značná ohrožení jejich bezpečnosti. Poskytuje nám vhodné vybavení pro volnočasové aktivity nebo naopak zejména ve vyloučených lokalitách je například vybavení hřišť zanedbané. Některá prostředí

nám umožňují navazovat kontakt s vrstevníky, naopak v bytě, kde jedinec tráví volný čas pouze hraním počítačových her, je o reálné vztahy ochuzen.

Důvodem vzniku nových zařízení, která podporují organizované volnočasové aktivity a bezpečné prostředí pro pozitivní vývoj jedince je, že některé děti a mládež nemají možnost smysluplně využívat volný čas. Ve vyloučených lokalitách se mnohdy k dětem a mládeži nedostane nabídka volnočasových aktivit. Jinou příčinou jsou samozřejmě finanční důvody. Tím pádem se volný čas takových dětí a mládeže ochuzuje a stává se nudou, prázdnom a pouhým přežíváním. U některých jedinců není naopak problém v možnostech využití volnočasových aktivit, ale to, že svůj volný čas využít neumějí. U takových dětí a mládeže se setkáváme často s nízkou sebedůvěrou, motivací, cílevědomostí a s často setrvávajícím stereotypem v nicnedělání. To je rizikové z toho důvodu, že mnohdy svůj volný čas tráví samostatně a podléhá negativním závislostem. U dospělých jedinců se setkáváme i s opačnými problémy. Objevuje se u nich touha volný čas naplnit pouze pracovní činností (workoholismus). Nebo naopak nezaměstnaní lidé, ačkoliv mají volného času dostatek, trpí ztrátou životních jistot a klesají i hmotné předpoklady, které vytváří předpoklad pro realizaci volného času (Hájek, Hofbauer, Pávková, 2003: 4–5).

2 Volný čas a riziková mládež

V následující kapitole se snažím o nastínění různých definic rizikové mládeže a vystihnoutí podstaty tohoto označení ve vztahu k trávení volného času. Interpretace autorů se mnohdy v pojetí rizikové mládeže různí. Ovšem stěžejní pro většinu autorů je vnímání rizikovosti jako možného nebezpečí. Autoři se citlivě a individuálně stavějí ke konceptu rizikové mládeže z hlediska kritického období dospívání, etnicity, osobnosti jedince, porušení společenských norem a další.

2.1 Úvaha o riziku

Pojem riziko je často používaný zejména v různých pojmových spojeních, jako jsou například rizikové chování, riziková prostředí, riziková mládež, rizikové sporty, ve spojitosti se zanedbávanými a zneužívanými dětmi mluvíme i o rizikových dospělých a další. Vždy se vznáší otázka, kdo je původcem rizika, kdo příjemcem a jaké riziko v dané situaci hrozí. Dle Matějčka je riziko pojem, který má být využíván zejména v oblasti psychologie. Riziko obnáší něco, co může a nemusí být uskutečněno, co existuje jen jako jakási eventualita. Naproti tomu nebezpečí hrozí každému z nás. Riziko můžeme a nemusíme podstoupit (Matějček, 2013: 22).

Své úvahy o riziku autor doplňuje příklady z dětského domova, kde děti žily v rizikovém prostředí (psychická deprivace). Avšak u některých dětí toto prostředí zanechalo následky v podobě asociálního chování, u jiných nikoliv. Druhým příkladem je studie zaměřená na děti s LMD (lehká mozková dysfunkce). Zde existovalo riziko v somatické podobě (neobratnost, impulzivita, neklid apod.), které se mohlo, ale i nemuselo promítnout do hodnocení dítěte ve škole či doma. Někteří učitelé vnímají LMD jako patologii, která je riziková, neboť vyčleňuje dítě z kolektivu, jiní to vnímají jako přirozenou věc. K rizikovým dětem a mládeži autor přistupuje ve smyslu obecném, tedy ti, co chovají „zvláštně“ a na základě toho jím není snadné porozumět. Rizikovost ve smyslu zvláštní povahy a chování může být podmíněna organicky, psychicky, společensky a podobně (Matějček, 2013: 23–27).

2.2 Vymezení konceptu rizikové mládeže

Na obecné úrovni lze pojem rizika označit synonymem zvýšené náchylnosti či ohrožení psychického a sociálního vývinu jedince. Labáth (2001:11) specifikuje rizikovou mládež ve své publikaci s názvem *Riziková mládež* jako „*dospívající, u nichž je následkem spolupůsobení vícero faktorů zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti.*“ Dospívání vnímá autor jako období možných rizik odklonu od správného vývoje jedince, které spočívají v psychických, fyzických a sociálních změnách (Labáth, 2001: 14–21). Autor rozděluje rizika spojená s mládeží do těchto kategorií:

- pasivní
- agresivní
- kompromisní

Pasivní forma rizikovosti se týká zejména individuálního pocitu strádání, vyloučení či selhání u dětí a mládeže. Tyto problémy poté řeší jedinci zejména útky z domova, touláním se po ulicích s vrstevníky, záškoláctvím a další. Druhý typ rizikovosti se projevuje zejména u jedinců, kteří pociťují nejistotu a nestabilitu ve svém životě. Tito jedinci se pak schylují k různým formám delikvence. Kompromisní forma rizikovosti poté zasahuje zejména do oblasti sociálního života. Vyznačuje se neúspěchy jedince v práci, při studiu či v oblasti navazování mezilidských vztahů (Labáth, 2001: 11–12).

Fungování společnosti je založeno na psaných i nepsaných předpisech a očekáváních, která se vztahují k lidskému chování (sociální normy). Labáth připouští ve své interpretaci rizikové mládeže rozmanitost konceptu a jeho volné formulace při specifikaci. Proto sám vztahuje koncept rizikové mládeže do oblasti spojené nejen s dospíváním, ale navíc i s disociálním jednáním. Disociální jednání vyjadřuje jako rozpor ve vztahu ke společensky přijatým hodnotám a normám (Labáth, 2001: 44). V sociologické literatuře je toto jednání označované jako deviantní. Za deviantní jednání lze považovat takové chování, které porušuje společenské normy nad míru tolerance společnosti a je zhodnoceno negativními sankcemi (Labáth, 2001: 42).

Matoušek (2003:185) ve své publikaci *Slovník sociální práce* vymezuje rizikovou mládež z hlediska porušování norem ve společnosti a vyššího sociálního selhání (zneužívání návykových látek, delikventní chování, gamblerství a jiné). Dispozičními faktory jsou genetické predispozice, konstituce, nižší úroveň schopností a morálního vývoje, vyloučení z trhu práce či separace od vzdělání, příslušnost k asociálním subkulturám a další. Například hlavním rizikem delikvence ve vztahu k etnicitě je neporozumění odlišné minoritě. Zejména v médiích se setkáváme s označením rizikové mládeže jako romské minority. Je to také způsobeno tím, že etnické menšiny většinou žijí odděleně na okraji společnosti. Život na kraji města je spojován s horším společenským postavením (nižší vzdělání, příjem, vyšší kriminalita a jiné) (Matoušek, Kroftová, 1998: 135–137).

Každé nízkoprahové zařízení pracuje primárně s konceptem rizikové mládeže, který definuje s odlišným charakterem uživatele služeb nízkoprahového zařízení pro děti a mládež. Ve sborníku příspěvků z konference s mezinárodní účastí *Riziková mládež v současné společnosti*, autoři poukazují na vnímání rizikové mládeže perspektivou nebezpečí daného sociálního prostředí a situace konkrétních jedinců. Riziková mládež je vnímána jako věkově ohraničená skupina, která je spojována s rizikovým životním stylem. Po ustanovení kritérií cílové skupiny (rizikové mládeže) se poté sociální pracovníci nízkoprahových zařízení snaží minimalizovat sociální rizika a vytvářet podmínky, které budou vhodně řešit individuální situaci klientů (Němečková, Klapal, 2006: 211).

Výše nastíněné vymezení konceptu rizikové mládeže značí, že se jedná o explicitně stanovený koncept, na který je nahlíženo odlišnou perspektivou. Koncept rizikové mládeže je široce obsáhlý, tudíž je připuštěna jeho volná interpretace. Vznikají různé instituce, které si skrze tento koncept definují i své klienty. V další části se budu věnovat právě nízkoprahovým zařízením, která poskytují bezplatnou službu pro jedince, kteří pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Klienti jsou označováni jako rizikovní, neboť jedinci často pocházejí z oblastí, kde čelí většímu riziku selhání. A to na základě špatného rodinného zázemí, nezaměstnanosti rodičů, nevhodného prostředí (vyloučená lokalita) a v neposlední řadě kvůli neorganizovanému trávení volného času.

2.3 Problematika trávení volného času u dětí a mládeže

Volný čas může být prostředkem k relaxaci, regeneraci sil či k zábavě. Musíme ocenit ale i to, že organizovaná činnost přináší kompenzaci nezdarů v jiných oblastí (například školní hodnocení), kdy rozvíjení určité zájmové činnosti přináší na druhou stranu výborné výsledky. Pokud není čas dítěte naplňován smysluplnými aktivitami, má jedinec poté sklon k patologickým činnostem (gamblerství, záškoláctví, hraní počítačových her a jiné) (Hájek, 2007: 7–11). Celkově zájmové činnosti ve volném čase nás motivují k aktivitě kvůli potřebě uspokojení lidských potřeb. Těmi podstatnými jsou potřeba jistoty a bezpečí, citové vazby, seberealizace, získávání nových zkušeností a potřeba estetického prožitku. Snahou zájmových činností je naplnit stav uspokojování potřeb do rovnováhy (Hájek, 2007: 31). Ohledně otázek trávení volného času dětí a mládeže se uskutečnilo mnoho různých výzkumů. Sak ve své publikaci uvádí, že s přibývajícím věkem dochází k poklesu nicnedělání, avšak pro děti a mládež je nicnedělání, hraní her na PC, návštěva diskoték z hlediska jejich životního stylu typické (Sak, Saková, 2004: 63).

Ve vztahu k dětem a mládeži a jejich trávení volného času uvedu dva shrnující případy. Problematika trávení volného času dětí a mládeže spočívá mnohdy ve společenské nerovnosti, neboť některé děti a mladí lidé nemohou smysluplně využít svůj volný čas. Nižší životní standard rodin se promítá do osudu dětí a mládeže a znemožňuje jejich tělesný, psychický a sociální vývoj. Zdrojem sociálního vyloučení znemožňující využít volný čas se staly také rasismus a netolerance. Obecně lze říci, že finanční situace a životní nejistota (například časté stěhování, nezaměstnanost apod.) se promítají do života dětí a mládeže ve smyslu, že nemohou využít volný čas smysluplnými aktivitami. Dalším problémem je podcenění volného času, kdy rodiče neprojeví zájem o to, jak jejich děti tráví volný čas. To může vést k tomu, že děti a mladí lidé se začnou potulovat po ulicích a svůj volný čas jen přežívají u hraní her a „nicneděláním“. Všechny tyto faktory ve spojení s trávením volného času dětí a mládeže mohou vést k rizikovému chování a mohou mít pro rozvoj osobnosti destruktivní spád (Hofbauer, 2004: 34–42).

Proto vznikají instituce, zařízení, spolky a různé kluby, které se snaží nabídnout smysluplné volnočasové aktivity a sociální služby pro děti a mládež. V nízkoprahovém zařízení tráví děti a mládež svůj volný čas a sociálním pracovníkům možnost pro účinný vliv a nápravu zjištěných nedostatků. Ve chvílích, kdy jsou uživatelé služeb uvolněni a NZDM se pro ně stává přirozeným prostorem, objevují se klienti takzvaně bez masek. Proto volnočasové aktivity doprovázené preventivními programy se snaží eliminovat vznik nežádoucího chování ve společnosti.

Ve své práci se věnuji nízkoprahovému zařízení, které má především sociální poslání a je určeno rizikové mládeži, která se nachází v obtížné životní situaci. Jedná se například o problémy s narušenými vztahy v rodině, nízkou sociální a životní úroveň, problémy ve škole a další). Tyto děti a mládež jsou ohroženi sociálně patologickými jevy (delikvence, užívání návykových látek, diskriminace, záškoláctví apod.) nebo jsou součástí určitého životního směru, který je v dané společnosti neakceptovatelný (ideologické skupiny apod.). Hlavním posláním nízkoprahového zařízení je zlepšení kvality života dětí a mládeže a snížení sociálních rizik. Prostory zařízení jsou uzpůsobeny dětem a mládeži pro volnočasové aktivity či výkon osobních činností (psaní domácích úkolů, četba knih apod.). Každý jedinec si může zapůjčit v klubu deskové hry, výtvarné potřeby, jít do posilovny a další). Sociální pracovníci připravují pro klienty i tvůrčí programy, výjezdové akce a různé zážitkové aktivity. Zejména skrze formu organizovaného trávení volného času je poté s klienty vyjednána sociální služba. V nízkoprahovém zařízení probíhají také programy, které se zaměřují na prevenci se zaměřením na snížení sociálních rizik (šikana, zneužívání návykových látek apod.) (Hájek, Hofbauer, Pávková: 2008: 150–152).

2. 4 Důsledky neorganizovaného trávení volného času

V této kapitole se zaměřím na negativní důsledky neorganizovaného trávení volného času u dětí a mládeže. Do této skupiny řadíme časté uživatele médií (sledování TV, PC), mládež, která se toulá po ulicích a ubíjí nudu v barech, či hledá dobrodružství skrze formu experimentování s drogami, alkoholem a násilím. Negativním fenoménem dnešní medializované doby je nejen poškozování zdraví u chronických uživatelů médií, ale zejména to, že děti a mládež jsou konfrontováni s násilím. Vlivem násilí

prostřednictvím médií se u dětí může objevit necitelnost a mohou se začít chovat výrazně agresivněji vůči okolnímu světu. Dalším důsledkem neorganizovaného trávení volného času může být potulování dětí a mládeže po ulicích. Je zde velké riziko vzniku budování vrstevnických part, které jen ubíjejí svůj čas skrze delikvenci (vandalismus, výtržnictví). Mnohdy i v rámci těchto skupin dochází k experimentování s drogami a asociálnímu chování. To lze charakterizovat jako chování, které nerespektuje mravní normy (agrese, záškoláctví apod.). Proto je nezbytné v rámci pedagogiky volného času naplňovat volný čas dětí a mládeže a podporovat společenské programy v rámci prevence sociálně patologických jevů. Nežádoucí projevy chování u dětí a mládeže mohou být způsobeny neefektivním trávením volného času. Většina institucí a zájmových zařízení umožňuje organizované využití volného času zejména u dětí a mládeže, která je finančně zajištěna a v rámci socializace si osvojila a dodržuje sociální normy. Ovšem „dětí ulice“ či odlišné etnikum svým chováním a finančními prostředky jsou mnohdy z těchto zájmových institucí vyčleněny. Často tito jedinci tráví volný čas v partě, barech, hernách a u řady dětí a mládeže přerůstá tato forma trávení volného času k závislostem a k delikventnímu chování (Mühlpachr, 2008: 36–133).

Výše uvedené důsledky neorganizovaného trávení volného času jsou často spojovány s pojmem deviace. V kontextu rizikové mládeže je o deviantech pojednáváno ve smyslu stigmatického termínu, kdy samotné období dospívání je rizikové (Roche, 2004: 148). Zejména v dnešní době se mládež snaží brzy proniknout do světa dospělých. Často mnozí z nich touží po uznání a řešení této potřeby nalézají v problematických partách. Postupně narůstá význam mezilidských vztahů zejména v mimoškolním prostředí, tedy ve volném čase. Pozitivní skupiny se věnují hrám, komunikaci a vytváří mezi sebou přátelské vztahy. Naopak negativní jevy zastihují nejvíce jedince, kteří se toulají, nemají zájmy, často nudí a nemají vytyčené cíle. Tito jedinci se nechají snadněji strhnout vlivem asociálních skupin (delikvence, nezodpovědnost, různé závislosti aj.). A proto Hájek, Hofbauer, Pávková (2008: 192) uvádějí, že *„u dětí bez zájmu, které sice navštěvují některé organizované zájmové činnosti, avšak na přání rodičů, je největší riziko k sociálně patologické činnosti.“*

3 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

Nežřídka si lze všimnout a setkat se s dětmi a mládeží, kteří nevědí nebo nemají možnost vhodně naložit se svým volným časem. Vznikají stále nová zařízení, která fungují bezplatně, aby těmto dětem a mládeži poskytla bezpečný prostor pro trávení volného času. Ve třetí kapitole se zaměřím na nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, která spadají do systému sociálních služeb. Sociální služby v anglosaském pojetí jsou specifikovány jako činnosti, kdy někdo pro někoho něco koná. Na obecné rovině se jedná o pomoc těm jedincům, kteří mají nějaký problém (Matoušek et al., 2001: 178).

3.1 Vymezení nízkoprahového zařízení pro děti a mládež

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (zkráceno NZDM) začala v České republice vznikat na začátku devadesátých let dvacátého století. Samotný pojem nízkoprahovost lze definovat jako zařízení, které poskytuje sociální služby v oblasti prevence, pomoci a intervence na základě naprosté přístupnosti a fyzické dostupnosti pro děti a mládež. Zásada nízkoprahovosti spočívá tedy v naprosté otevřenosti a přiblížení se životnímu světu klientů. Slovní spojení nízký práh právě symbolizuje poskytování sociálních služeb bez platnosti limitů určené například jeho věkem, pohlavím, vyznáním a podobně. Kritérii nízkoprahovosti jsou bezplatné využívání služeb, volný vstup a odchod klientů, anonymita, využívání služeb bez členství, ochrana a bezpečí klientů v klubu. (Matoušek, 2013: 411). Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou upravena zákonem 62 č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Lze říci, že NZDM tvoří jakousi alternativu k zájmovým kroužkům, které jsou ve většině případech zpoplatněné. Jak je již výše uvedeno, vstup do klubu NZDM není nijak finančně omezen a platí zde naprostá přístupnost všem dětem a mládeži. Prostřednictvím pravidelných denních programů jsou děti aktivizovány k organizované činnosti.

V NZDM jsou služby nabízeny ambulantní a terénní formou. Klasickou podobou ambulantního poskytování služeb je kontaktní práce v klubech. Cílem je poskytnout dětem a mládeži bezpečný prostor pro jejich seberealizaci a určitý terapeutický prostor pro práci s jednotlivci (Matoušek, 2013: 411). V rámci terénní formy služeb v NZDM

se vykonává činnost poměrně nové metody práce na ulici streetworkerů. Streetworker jsou mobilní terénní práce, které zahrnují nízkoprahovou nabídku sociální pomoci osobám převážně mladšího věku žijících určitým rizikovým způsobem života. Proto streetworker pracují v přirozeném prostředí klientů (ulice, kluby, slumy apod.) a navštěvují místa, kde se potenciálně potřební jedinci pohybují (Česká asociace streetwork, o.s., 2007).

3.2 Cílová skupina

Klientem NZDM se může stát jak jednotlivec, tak i specifická komunita, většinou v podobě subkulturního uskupení. Klienty nízkoprahového zařízení tvoří proměnlivá uskupení mládeže, která spojuje zejména věk, avšak konkrétní situaci dětí a mládeže lze identifikovat jen na velmi individuální úrovni. Základní charakteristikou uživatelů je, že se z různých důvodů neúčastní organizovaných aktivit a volný čas tráví mimo své domovy. Jedná se o děti a mládež, jež se setkávají na konkrétním místě a v konkrétním čase sdílejí daný prostor klubu NZDM. V těchto prostorách mají klienti možnost smysluplně využívat svůj volný čas, navazovat nové přátelské vztahy, sdílet plány a svá přání a orientovat se ve svém životě (Matoušek, 2013: 411).

Například Jedlička a kolektiv autorů (2004: 372–373), rozděluje subjekty zájmu nízkoprahových zařízení na dvě skupiny. První skupinu tvoří nositelé konkrétních patologických jevů a druhý typ tvoří rizikové skupiny s epizodickým výskytem sociálně deviantního chování (například v období mládí je jedinec záškolákem, ale v dospělosti své děti vede k vzorné školní docházce). Označení cílové skupiny je celkově problematické, neboť převažujícím adresátem nízkoprahových klubů jsou skupiny dětí a mládeže a sociální pracovníci musejí pracovat s jedinečným a neopakovatelným životem klienta či sociální skupiny.

3.3 Cíl a poslání nízkoprahového zařízení pro děti a mládež

Nízkoprahové zařízení má písemně stanovené poslání, které zdůvodňuje existenci konkrétní instituce (Standardy kvality sociálních služeb). Posláním je pomáhat rizikové (taktéž neorganizované) mládeži a dětem v obtížných životních situacích a přispívat tak ke zlepšení kvality jejich života. Na obecné úrovni je tedy cílem dosažení sociálního začlenění a usilovat o pozitivní změnu v životním způsobu dětí a mládeže (Česká asociace streetwork, o.s., 2003). Avšak sociální pracovníci nabízejí pomoc uživatelům služeb zejména na individuální úrovni. Zde je cílem NZDM nabídnout individuální pomoc jednotlivcům při řešení jejich osobních problémů. Tento cíl lze naplnit například prostřednictvím podpory a možnosti svěřit se sociálním pracovníkům se svými starostmi. V případě práce s určitými subkulturami se snaží sociální pracovníci dosáhnout integrace a resocializace skupin (Matoušek, 2013: 411).

Ve vztahu k problematice neorganizovaného trávení volného času lze poslání NZDM specifikovat jako snahu o poskytování informací, odbornou pomoc a podporu. Každé sociální zařízení si definuje své poslání samo. NZDM, které jsem zkoumala v rámci praktické činnosti, usiluje o sociální začlenění a pozitivní změnu způsobu života dětí a mládeže z krajského města a blízkého okolí z různých sociálních a etnických skupin. Cílem je předcházet vzniku a rozvoji rizikového chování, zvýšit schopnost zvládat obtížné životní situace, rozvíjet sociální schopnosti a dovednosti, aktivizovat klienty k pravidelným zájmům a činnostem a posilovat hodnoty vzdělání. Sociální pracovníci se snaží u klientů řešit jejich životní situaci a rozšiřovat jejich sociální příležitosti. Podstatné je právě využívání volného času, utváření hodnot a řešení vzniklých aktuálních problémů a nezdarů (Šandor, 2005: 35).

3.4 Volnočasové aktivity jako forma sociální pomoci

Jak je výše uvedeno, hlavním cílem NZDM je oslovit ty jedince, kteří tráví svůj volný čas nicneděláním, touláním se po ulicích, poflakováním se a naplnit jejich volný čas smysluplnými aktivitami. Nabídka volnočasových aktivit není jen samotným cílem, ale také prostředkem sociální pomoci, neboť v rámci aktivit dochází k setkávání klientů, navazování nových vztahů a jejich prohlubování. Děti a mládež mají vždy v NZDM

k dispozici technické vybavení pro trávení volného času (výtvarné pomůcky, hudebna, tělocvična a mnoho dalšího). Dále pracovníci na každý den připravují kreativní projekty, do kterých se děti mohou na místě zapojit a v neposlední řadě utvářejí podmínky pro realizaci svépomocných aktivit klientů. NZDM poskytuje také fakultativně nabízené volnočasové aktivity, kdy se připravují různé osvětové programy, zábavné programy, aktivity na principu zážitkové pedagogiky, jednodenní či vícedenní výjezdové akce a další (Juráčková, 2005: 30–34).

Pro nízkoprahová zařízení pro děti a mládež je typická široká škála nabídky volnočasových aktivit, které jsou přiměřené jejich věku a zájmům. Účelem nabídky volnočasových aktivit není pouze smysluplné naplnění volného času dětí a mládeže, ale zejména navázání a rozvíjení vztahu mezi klienty a sociálními pracovníky klubu. Neboť až na základě vzniklé důvěry může docházet k efektivnímu vyjednávání sociální služby a pomoci. Přínosem realizace volnočasových aktivit je také výskyt situací s pedagogickým potenciálem, které umožňují pracovníkům a klientům společně reflektovat jejich hodnoty a normy (Matoušek, 2013: 412).

Hlavními problémy trávení volného času u dětí a mládeže je hlavně jejich široký a povrchní zájem o činnosti, absence zájmové činnosti a nuda, které mnohdy vedou k užívání drog a trávení volného času s partou delikventů. Dále také problém nemožnosti věnovat se určitému zájmu, například z hlediska nižšího životního standardu, vzdálenosti a jiné. Problémy, vycházející z trávení volného času jsou spojeny také často s touhou mladých jedinců o poznání světa (Veselá, 1997: 7).

Nemělo by docházet k tomu, že se o volný čas dětí nebudeme zajímat a ponecháme mu zcela volné využití. Důležité je věnovat pozornost politice volného času, která by se měla starat o účast obyvatel na sociálním životě a zároveň poskytovat možnost rozvíjení své tvůrčí osobnosti. Filipcová (in Vážanský, 2001: 32–35) specifikovala funkce volného času do oblastí odpočinku a rekreace, kompenzaci zátěží a vzdělání (informace a orientace). Na základě toho mnoho odborníků apeluje na ostatní, ať věnují dostatek pozornosti trávení volného času svých dětí. Neboť volný čas a jeho obsah ovlivňuje tendence k sociálně patologickým jevům. Nebo naopak přispívá k rozvoji talentu a aktivního životního stylu dítěte.

EMPIRICKÁ ČÁST

4 Případová studie

V následující kapitole popíši základní principy výzkumného šetření, které lze specifikovat jako případovou studii s využitím etnografického designu. Nejprve uvedu cíle případové studie a výzkumné otázky, které se budu snažit zodpovědět navrženou kvalitativní metodologií. Tento výzkum využívá zúčastněné pozorování v klubu NZDM a neformální rozhovory s klienty a sociálními pracovníky. Důležité je také zhodnotit pozici výzkumníka v přirozeném prostředí klientů NZDM, neboť i to je element, který působí na výsledky empirické části. Na závěr kapitoly se zamyslím nad etikou výzkumu a popisuji své činnosti v rámci výzkumného šetření, kterými jsem se snažila klienty nevykořisťovat, zachovat jejich anonymitu a získat formálně schválený vstup do prostředí NZDM.

4.1 Cíle případové studie

Cílem bakalářské práce je zjistit, jakým způsobem využívají volný čas klienti (riziková mládež) v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Jakým způsobem, popř. zda lze očekávat pozitivní vývoj rizikové mládeže prostřednictvím organizované formy trávení volného času.

Výzkumné otázky:

- Č. 1 Jakým způsobem tráví volný čas klienti v nízkoprahovém zařízení?
- Č. 2 Zda a jakým způsobem dochází k pozitivnímu vývoji rizikové mládeže?

4.2 Metodologie

Pro uskutečnění šetření bude použita kvalitativní metodologie. Níže uskutečním případovou studii v nízkoprahovém zařízení, která bude založena na etnografickém designu. Pro získání relevantních informací využiji zúčastněného pozorování v přirozeném prostředí, které si specifikuji na klub NZDM, neboť zde klienti tráví většinu odpoledních hodin. Dalším nástrojem pro získání informací budou neformální

rozhovory s klienty a sociálními pracovníky v nízkoprahovém zařízení. Přístup do nízkoprahového zařízení mi již je zprostředkován na základě dobrovolnické smlouvy po dobu minimálně šesti měsíců. Výzkum je datován na přelom roku 2015 až 2016. Výzkumnou lokalitou je krajské město České republiky. Vhodnost volby stanovené metodologie výzkumu nalézám v možnosti prozkoumat do hloubky dané nízkoprahové zařízení pro děti a mládež na základě mých zkušeností v kontextu skutečného života.

4.3 Metody sběru dat a jejich analýza

Hlavními metodami sběru dat jsou neformální rozhovory s klienty a sociálními pracovníky NZDM a zúčastněné pozorování v klubu. Stěžejním úkolem bylo sehnat informovaný souhlas dané organizace pro uskutečnění výzkumu. Toho jsem dosáhla skrze uzavření dobrovolnické smlouvy s organizací, která dané NZDM zaštiťuje.

Záznam dat ze zúčastněného pozorování bude probíhat ve formě terénních poznámek popisných a terénních poznámek reflektujících. Dalším sběrem dat jsou neformální rozhovory s pracovníky NZDM a jejich klienty. Neformální rozhovory spočívají ve spontánním kladení otázek (viz Příloha). Při zúčastněném pozorování v klubu bude kladen důraz na individuální přístup k pracovníkům i klientům nízkoprahového zařízení. Kdy právě hlavní prioritou neformálních rozhovorů je zohlednění individuálních rozdílů a změn situací se snahou posílit bezprostřednost rozhovorů (Hendl, 2008: 175).

Po získání dat během výzkumného šetření (terénní deník, terénní poznámky) je nutné provést analýzu dat, abychom dospěli k závěrům. Avšak pro analýzu dat v případové studii založené na etnografickém designu není zcela určená specifická procedura analýzy. Jedním ze způsobů analýzy dat zakotvené teorie je otevřené kódování, které jsem praktikovala i v rámci mého výzkumu. Dle Strausse a Corbinové je otevřené kódování „*proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů*“ (Strauss, Corbinová, 1999: 42). Zápisy z pozorování a neformálních rozhovorů jsou tedy v rámci analýzy rozčleněny na jednotky, jimž se přiřadí vhodný kód tak, aby vystihoval podstatu jednotky textu. Poté se z vytvořených kódů vytvoří seznam kódů a přechází se k utváření kategorií, které zaštiťují kódy spadající ke stejnému jevu a poté je interpretujeme v praktické části.

4.4 Výzkumné pole

Jako výzkumné pole jsem si specifikovala prostředí NZDM, konkrétně se jedná o klub pro děti a mládež. Ten poskytuje klientům prostor pro organizovaný způsob trávení volného času. Klienti mají možnost využít deskové hry, kulečnick, stolní fotbal, skákání na trampolíně a zapojit se tvůrčích projektů. Nabídka klubu je uzpůsobena také dle osobních charakteristik jedinců (věk, pohlaví). Obecně je klub přístupný pro děti od šesti do dvaceti let. Prostředí klubu je z hlediska věku velice rozmanitý, z hlediska pohlaví celkem vyrovnaný a z hlediska etnicity zde převažuje romské etnikum. Pro vstup do terénu se mi podařilo najít prostřednictvím internetu organizaci, která mi vyšla vstříc v rámci psaní bakalářské práce. Před vstupem do zařízení jsem se setkala s vedoucí pracovnící, od které jsem získala souhlas k uskutečnění výzkumné části bakalářské práce. První vstup do klubu je datován v říjnu v roce 2015 s předpokládanou délkou pobytu zhruba šesti měsíců pro účely výzkumu (dle analýzy dat a přínosu informací). Avšak poté i moje spolupráce s NZDM dále po dobu minimálně jednoho roku přetrvává.

4.5 Role výzkumnice ve výzkumném poli

Moje účast a role ve výzkumu lze označit jako takzvanou úplnou pozorovatelku, neboť v rámci dobrovolnické smlouvy došlo k plnému začlenění méj osoby do přirozeného prostředí klubu. Má přítomnost se tedy nejevila jako narušující element v daném prostředí. K této pozici mi napomohla i ochota sociálních pracovníků, kteří vystavili méj fotografii se jménem na nástěnku v klubu. Tím jsem zajisté získala i větší důvěru ze strany klientů, neboť již podle fotografie věděli, že jsem dobrovolný spolupracovník ostatních členů NZDM. Se záměrem bakalářské práce jsem seznámila vedení nízkoprahového zařízení. Hned od první chvíle jsem se snažila vystoupit z hierarchie vztahu badatelka a zkoumaný objekt. Toho jsem se snažila docílit postupným začleňováním do prostoru, participací na běžném chodu klubu a navazováním nových vztahů s klienty. Během prvních návštěv klubu jsem se aktivně zapojovala do tvůrčích programů a doučování, abych získala důvěru nejen sociálních pracovníků, ale zejména klientů.

4.6 Etika výzkumu

Nejdůležitější zásadou etiky výzkumu je vždy započít výzkum skrze informativní souhlas od vedení organizace nebo od respondenta. I pro své účely jsem získala informovaný souhlas od vedoucí pracovnice. Ta následně informovala zbylé spolupracovníky o účelu mého pozorování a rozhovorů v klubu. Proto lze vedoucí pracovnici označit jako klíčovou informátorku výzkumu a taktéž první osobu, které jsem vypracovanou práci poskytla k přečtení s možností nesouhlasu a smazání některých informací. Avšak naplnění etiky výzkumu pouze získáním informovaného souhlasu nestačí. Lze říci, že celý průběh výzkumu se odvíjí od získání si důvěry, aby mi byl umožněn přístup k situacím, kde bych jako vnější pozorovatel neměla šanci být. Proto jsem se snažila být pro pracovníky pomocnou silou a sama jsem utvářela kreativní programy pro děti a mládež. Naopak ve vztahu k dětem bylo důležité nestigmatizovat dané klienty a brát ohledy při komunikaci s nimi na nižší vzdělání, horší finanční situaci, obtížné životní situace a jiné. Po ukončení výzkumu jsem odměnila klienty NZDM i sociální pracovníky sladkostmi a menšími dárky za jejich ochotu a přátelské přijetí. Měla jsem totiž na paměti, že nesmím respondenty vykořisťovat a informace, které mi poskytl, musím určitým způsobem odměnit.

5 Volný čas klientů v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež

V následující kapitole se zaměřím na celkový popis fungování klubu od prvního příchodu klienta až po jeho pravidelné užívání služeb NZDM. K tomu, abychom pochopili podstatu fungování NZDM pro děti a mládež je nutné nastínit volnočasové aktivity a vzdělávací programy, které si sociální pracovníci připravují každý měsíc s cílem dosáhnout pozitivního vývoje u dětí a mládeže. Ke zhodnocení pozitivního vývoje u klientů skrze organizované trávení volného času v poslední části bakalářské práce přikládám zásadní úryvky z neformálních rozhovorů s klienty NZDM.

5.1 Popis fungování klubu

V následující kapitole popíši zkoumané NZDM z hlediska jeho lokality (přístupnosti) a vymezím základní principy a pravidla, se kterými se při první návštěvě potenciální klienti seznamují.

Nízkoprahové zařízení se nachází v krajském městě v České republice poblíž centra. Tuto oblast lze označit jako dobře přístupnou lokalitu, neboť přímo o NZDM je možnost využít hromadné městské dopravní prostředky pro příchod i odchod dětí a mládeže. Při vstupu do budovy si každý jedinec všimne vícero oddělených místností s popisky hudebna, posilovna, kontaktní místnost, kancelář pracovníků a jediné otevřené a zcela přístupné jsou dveře do klubu NZDM. V klubu se scházely děti a mládež ve věku od šesti do dvaadvaceti let a tři sociální pracovníci, kteří v daný den měli klub na starost. Během mé přítomnosti na klubu se nikdy nestalo, že by byl klub prázdný. Počet návštěvníků se lišil dle nabídky programů a ročního období. V zimních měsících navštěvují klienti klub více a během zábavných akcí, jako například diskotéka a další. Při mé dobrovolnické činnosti bylo v odpoledních hodinách na klubu zhruba dvacet klientů. Ti se zde mohly zapojit do připraveného denního programu nebo se samostatně věnovat svým aktivitám (hrát deskové hry, skákat na trampolíně, surfovat na internetu, číst časopisy a další). Sociální pracovníci dobře znají veškeré klienty NZDM. Při vstupu nového jedince do klubu je důležité, aby sociální pracovník navázal prvotní interakci s klientem, provedl ho po klubu, vysvětlil mu pravidla fungování a poté, co

se jedinec rozhodne i nadále klub navštěvovat ve svém volném čase, s ním provedl takzvaný prvokontakt.

Prvokontakt je předem připravený dotazník, který obsahuje otázky z oblasti rodiny, školy, vztahů, přátel a po zadání informací do systému se stává jedinec pod anonymním označením klientem NZDM. Jedinec se dále seznámen s pravidly klubu, kdy je nutné se chovat slušně, vracet zapůjčené věci na své místo a zdržovat se v prostorách, které jsou dětem a mládeži určené. Při porušení pravidel je klient nejprve napomenut a vyzván k nápravě dané situace. Pokud se jedná o časté porušování pravidel, může být jedinec z klubu na dobu určitou vyloučen. Toho, jak NZDM funguje, si každý všimne i bez obeznámení sociálními pracovníky, neboť na zdech klubu jsou pravidla barevně napsaná. Čitelným a velkým písmem je zde sprejem napsáno, že si klient sám volí aktivitu, co chce dělat, čemu se chce věnovat, má možnost se kdykoliv poradit s pracovníky, může libovolně odejít z klubu, má právo na anonymitu, vždy podat stížnosti nebo připomínky a zastávat své vlastní názory.

5.2 Nabídka služeb nízkoprahového zařízení pro děti a mládež

Nízkoprahová zařízení poskytují dětem a mládeži mnoho služeb, které jsou stanoveny ve složce Standardů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež. Základním principem služeb v NZDM je volný vstup a pobyt v zařízení. Každý jedinec, který NZDM navštíví je při prvotní interakci se sociálním pracovníkem obeznámen s pravidly klubu, kde poté dle svých potřeb a přání využívá prostory a nabídky služeb.

Základní službu, kterou NZDM nabízí, jsou volnočasové aktivity. V prostorách klubu klienti mohou vyžívat různé pomůcky, deskové hry, výtvarné potřeby, počítače, divadelní rekvizity, hudebnu, posilovnu a mnoho dalšího pro jejich efektivní naplnění volného času. Důležité je nechat klienty svobodně se rozhodnout, jakou činnost si zvolí, nebo zda chtějí pouze být s ostatními a přihlížet na dění v klubu. K aktivizaci dětí a mládeže dochází také skrze programy, které si připravují samotní pracovníci a snaží se děti nenucenou formou zaujmout. V rámci měsíčních příprav si dopředu sociální pracovníci připravují také osvětové programy, jedná se zejména o preventivní programy, diskuze nebo o zábavné programy, jako jsou videoprojekce, kvízy a mnoho

dalšího. Důležité je zmínit, že nejenže NZDM nabízí možnosti trávení volného času, ale zároveň poskytuje dětem a mládeži i informace o dalších možnostech, jak volný čas v daném regionu využít. Pracovníci aktivně spolupracují s organizátory zájmových činností, kulturních či sportovních akcí a poskytují klientům dostatečné informace o tom, jak v dané lokalitě mohou klienti volný čas využít. Jedná se zejména o akce, které jsou bezplatné pro všechny uchazeče, nebo sociální pracovníci usilují o získání finančního příspěvku pro klienty NZDM, aby za symbolickou cenu nebo formou výpomoci, mohli danou akci navštívit.

Pracovní skupina pro dodefinování NZDM seskupila volnočasové aktivity v NZDM dle hierarchie aktivit, které jsou nejvíce preferované, až po ty, které jsou nejméně realizované. Nejčastěji jsou v NZDM využívány aktivity, které sociální pracovník pouze zprostředkovává a klient se sám věnuje dané činnosti. Příkladem může být hra na stolním fotbale, kdy sociální pracovník pouze zapůjčí míček ke hře a na celou hru občas dohlíží a přátelsky povzbuzuje samotné klienty při hře. Druhý stupeň aktivit tvoří náročnější činnosti, jako například tvořivá dílna, výtvarné činnosti, vaření a další. Opět pouze sociální pracovník zde působí jako zprostředkovatel a klient se činností samostatně věnuje. Třetím stupněm jsou různé sportovní hry, turnaje, kvízy a další, kdy sociální pracovník a klient při vzájemné spolupráci danou činnost zrealizují (Česká asociace streetwork, o.s., 2008).

Kromě volnočasových aktivit poskytuje NZDM také sociální služby, které tvoří kontaktní práci, poradenství a situační intervence. Kontaktní práce spočívá v navázání interakce mezi klientem a sociálním pracovníkem, kdy cílem navázání vztahu, je zjistit potřeby klienta a následně se získanými informacemi dále pracovat. Sociální pracovník se snaží klienta podporovat ve vyjadřování svých potřeb a využívat možné služby v rámci NZDM. Další službou je takzvaná situační intervence. Sociální pracovníci na základě svých vědomostí, dovedností a zejména zkušeností reagují na aktuálně vzniklé problémy klientů. To znamená, že pracovník během provozu klubu zasahuje do vzniklých situací, které s klientem reflektuje, vnáší do nich nové podněty a to s cílem zvýšit výchovný efekt dané situace. Příkladem může být například i doučování, kdy klient dostane špatnou známku z určitého předmětu a sociální pracovník se jej během provozu ujme a danou látku s ním na místě procvičí. Další službou je poradenství, kdy sociální pracovník se snaží klientům zprostředkovat potřebné informace a pomoci jim při orientaci v řešení jejich problémů. Nejčastěji se jedná o poradenství v oblasti rodiny, vztahů, školy a podobně.

Výše uvedené služby jsou poskytovány v prostorách NZDM. Avšak působí zde také terénní sociální pracovníci v rámci NZDM (streetworker), kteří přímo na ulici skrze kontaktní práci získávají nové klienty pro zařízení NZDM a snaží se jim pomoci řešit obtížné životní situace. Do výčtu základních služeb bych dále zmínila také krizovou intervenci (pomoc při řešení neodkladných životních situací - bydlení, dluhy apod.) individuální práci, skupinovou práci, kontakt s institucemi ve prospěch klienta, práci s rodinou a blízkým okolím za souhlasu klienta.

5.3 Měsíční programy pro klienty

Na každý den si připravují sociální pracovníci program pro děti a mládež. Jedná se o programy jak již přímo v klubu (kreativní činnost, sportovní hry, vzdělávací semináře apod.), tak i venku mimo NZDM (návštěva kulturních akcí, výlety do přírody apod.). Obsahová stránka je tedy vždy záležitostí samotných sociálních pracovníků a dobrovolníků. Tyto specifické měsíční programy jsou vždy utvořené dle aktuální situace ve společnosti a dle potřeb uživatelů daných služeb v NZDM. Například mezi preventivní programy může patřit prevence z hlediska etnické tolerance v reakci na rasismus a terorismus ve světě. Do pedagogických programů můžeme zařadit různé akce na rozvoj schopností a dovedností klientů, kteří se chystají do školy nebo do zaměstnání. Označení měsíčního programu vyplývá z toho důvodu, že na každý měsíc je stanoveno hlavní téma, které zaštiťuje všechny besedy, přednášky, akce, volnočasové aktivity a soutěže na dané dny v průběhu jednoho měsíce.

Jako ukázkou jsem si zvolila měsíční programy, které jsem s ostatními pracovníky NZDM zrealizovala. Sama jsem se zapojila do měsíčních programů s názvem *Kam po škole, Očista a relaxace po zimě, Zdravý životní styl, Vánoce, Peníze a my* a mnoho dalších. Každý měsíc probíhá vždy i jeden VIP den, kdy klienti mohou navštívit klub jen pod podmínkou splnění úkolu (vyplnit test, udělat dřepy apod.) Cílem těchto VIP dní je zapojit uživatele do preventivních programů.

Měsíční programy mají za cíl zasvětit děti do dané problematiky, působit preventivně, dojednat sociální služby, navázat bližší vztah mezi pracovníky a dětmi a mládeží a organizovaně dětem a mládeži zaplnit volné dny po škole. Vhodným příkladem je měsíční program *Kam po škole*, kdy sociální pracovníci zjišťovali, kam po škole děti chtějí jít, poradit jim skrze internet jaké podmínky musí splnit, jaké jsou

jejich možnosti. Dalším bodem bylo zábavnou formou (osmisměrky, tajenky a křížovky) dětem předkládat takové názvy povolání, které by nemusely znát (kvalitář, IT technik apod.) a mohly by je motivovat ve snaze rozšířit si své obzory a vyvolat v nich zájem o dané povolání. Součástí měsíčních programů je vždy tvůrčí činnost, kdy se vyrábějí různé produkty z potravin, dřeva, korálků a dalšího materiálů. V rámci programu *Kam po škole* se děti a mládež aktivně zapojila například do pečení s názvem *Sladký život pekařky/cukrářky* nebo chlapci se učili poznávat automobil a měnit pneumatiku s názvem *Chci být automechanik*. Sociální pracovníci se snaží rozvíjet dovednosti a schopnosti dětí a mládeže a zároveň naplnit dny zajímavými činnostmi, které by mohly děti a mládež zaujmout na místo toulání se venku a takzvané zabíjení nudy.

5.4 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 1

Na základě nabídky volnočasových aktivit a jejich využití klienty, lze zodpovědět částečně zodpovědět na výzkumnou otázku č. 1: *Jakým způsobem tráví volný čas klienti v nízkoprahovém zařízení?* Důležité je zmínit, že NZDM nabízí možnosti organizovaného trávení volného času, ale zároveň poskytuje dětem a mládeži i informace o dalších možnostech, jak volný čas v daném regionu využít. Při vstupu do klubu má každý jedinec možnost seznámit se s prostředím a zjistit, co ho v klubu zajímá. Do klubu docházejí děti a mládež pouze za účelem lákavé nabídky volnočasových aktivit. Většina z nich se zaměřuje na aktivity, kterým jim jsou blízké a chtějí se v nich dále rozvíjet (dovednosti a schopnosti). Mnoho klientů využívá pouze prostory hudebny, jiní posilovny, dívky zejména kuchyňku nebo zrcadlový sál. Cílem nabídky volnočasových aktivit je zaujmout děti a mládež namísto toulání se venku a takzvaného „nicnedělání“. Většinou klienti nezůstanou jen o své nejoblíbenější činnosti, ale zapojují se i do připravených měsíčních programů nebo spontánně navržených deskových her či tvůrčí činnosti ze strany sociálních pracovníků. Mnohdy se až s postupem času stane, že využijí i jiné služby NZDM právě prostřednictvím volnočasových aktivit.

6 Pozitivní vývoj klientů nízkoprahového zařízení pro děti a mládež

V následující kapitole nastíním konkrétní případy klientů NZDM, které jsem oslovila a přiřadila jim náhodně vybraná jména pro zachování jejich soukromí. Tito klienti většinou bydlí na okraji města v takzvaných vyloučených lokalitách, kde zpravidla přebývá romské etnikum a vyznačují se nižším životním standardem a vyšší kriminalitou. Snažila jsem se s nimi navázat přátelský vztah v klubu NZDM, kam pravidelně minimálně dvakrát do týdne chodili, postupem času mezi námi vznikl důvěrný vztah. Výchova klientů na obecné úrovni dle sociálních pracovníků často probíhá v disharmonickém prostředí, kdy například v některých rodinách se objevuje problematika nezaměstnanosti, povrchnost vztahů a zájmů o děti, konzumace alkoholu či jiných drog a podobně.

6.1 Přijetí klientů

Jak je již uvedeno výše, každý nově příchozí klient NZDM, musí vyplnit prvokontakt se sociálním pracovníkem. Na základě vyhodnocení prvokontaktu může dále jedinec využívat klub NZDM a jiné služby. Lze říci, že prvokontakt je i jakýmsi mustrem pro sociální pracovníky, aby blíže poznali situaci jedince. Nový uživatel by měl splňovat vždy věkovou hranici od šesti do dvaadvaceti let. Dalším kritériem je, aby jedinec například pocházel ze znevýhodněného prostředí, neměl možnost bezpečně trávit volný čas, choval se v rozporu s normami v dané společnosti, měl problémy s komunikací nebo s navazováním vrstevnických vztahů. Po vyplnění prvokontaktu a naplnění některých výše uvedených kritérií, se jedinec stává klientem NZDM a může využívat jeho prostory pro trávení volného času, vyjednat si doučování, získávat potřebné rady a informace.

Sociální pracovníci po čase dávají klientům také k vyplnění dodatkové dotazníky (takzvané dodatky), kde se od klientů snaží získat zpětnou vazbu. Dodatky obsahují již přesnější otázky na situaci klientů ohledně školy, vztahů, rodiny, přátel, ale také ohodnocení sociálních pracovníků a celkově prostředí NZDM. V případě jedné respondentky Natálky se jednalo zejména o problematiku rodinného prostředí

a nemožnosti bezpečně trávit volný čas (toulání se s vrstevníky po městě aj.), které uvedla při prvokontaktu a stala se klientkou nízkoprahového zařízení.

Výzkumnice: Jak jsi trávila volný čas, než si začala navštěvovat klub?

Natálie: Tak různě, ale hodně jsem jen tak se flákala s kámošema po městě, hodně za obchodákem a jen jsme si povídali nebo kouřili.

(Terénní poznámky, duben 2016)

Další příklad prvokontaktu a přijetí nového uživatele služeb NZDM je situace Rosti, který přišel do klubu sám a velice ostýchavě. Poté co si sociální pracovnice všimla, že se chlapec zdráhá do klubu přijít a navázat s ostatními nové přátelské vztahy, vzala si Rost'u do kontaktní místnosti, kde s ním vyplnila prvokontakt. Na základě tohoto dotazníku zjistila, že Rost'a je často doma sám, neboť je jedináček a má problém s navazováním vztahů. Ačkoliv navštěvoval dříve i jiné zájmové kroužky, nikde příliš dlouho nezůstal, neboť se stal terčem posměchu za jeho postavu, stydlivost a při posměšcích často zčervenal a utekl.

Výzkumnice: Co tě vedlo k tomu, že si přišel sem za námi na klub?

Rost'a: Byl jsem furt sám.

(Terénní poznámky, září 2016)

6.2 Využití služeb klienty

V pojmosloví NZDM je uvedena široká škála služeb, které NZDM na obecné rovině poskytují. Stejně tak je to i v případě NZDM, které jsem za účel bakalářské práce navštěvovala. Jedná se o výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Klientům je umožněn pobyt v NZDM, kde je jim poskytnuto teplo, světlo a místo k relaxaci, aktivizaci k organizovanému trávení volného času, navazování nových vztahů a další. Specifičtější službou je kontaktní práce, kdy se sociální pracovník snaží navázat důvěrný vztah mezi ním a klientem pro poskytování služeb na individuální úrovni. Každý den v klubu NZDM jsou stanoveni minimálně dva sociální pracovníci, kteří jsou s dětmi a mládeží přítomni v klubu. Při řešení náhlých situací s výchovným a pedagogickým aspektem dochází k takzvané situační intervenci. Mezi nejvíce známe

služby NZDM patří nabídka volnočasových aktivit a doučování. Napříč všemu se služby prolínají se sociálně terapeutickou činností, které slouží k začlenění uživatelů do společnosti. V neposlední řadě se také sociální pracovníci snaží zprostředkovat potřebné informace klientům, ať již na základě svých vědomostí a zkušeností nebo za pomoci moderní technologie a jiných osob. Pokud si klient vytvoří kladný a důvěrný vztah k některému ze sociálních pracovníků v NZDM a řeší problém, se kterým se mu svěří, mluvíme o takzvané krizové intervenci. Pokud je ale sociální pracovník bez kvalifikace na krizovou intervenci, poskytne klientovi informace, na jakého odborníka se obrátit (Česká asociace streetwork, o.s., 2008).

Ve většině případů dochází k poradenství a poskytování informací skrze volnočasové aktivity, kdy se sociální pracovníci aktivně zapojují do her s dětmi a mládeží, během nichž navazují přátelské vztahy a povídají si. Pokud se vyskytne nějaký problém a klient ho sdělí pracovníkům, snaží se spolu najít vhodné řešení. Pracovník poté vybídne klienta, zda si nechce o problému o samotě promluvit a zjistit, co si o tom myslí, jak se cítí a zda chce danou situaci řešit. Jak jsem výše uvedla, dané NZDM si připravuje měsíční programy pro děti a mládež, které mají zejména preventivní charakter a snaží se klientům poskytnout dostatek informací o určité problematice. Nejen skrze volnočasové aktivity, ale i informační letáky se ke klientům dostává mnoho informací o problematice vztahů, hygieně (jarní detoxikaci), sexuálního života a podobně. Není tedy výjimkou, že u dětí a mládeže se poté vzbudí zájem ještě více s pracovníky klubu dané téma řešit a zapojovat své zkušenosti.

Natalie: Minule jsme se celý měsíc bavili o šikaně, tak jsem Míše (sociální pracovnice NZDM) řekla, že mě jedna holka ve škole štvě a dělá mi naschvály.

(Terénní poznámky, únor 2016)

Po rozhovoru se sociální pracovnící Míšou jsem se dále dozvěděla, že na základě měsíčního programu věnovaného šikaně, se sociální pracovníci dozvěděli, že mnoho klientů se potýká zejména s posměšky kvůli odlišné etnicitě, finanční tísní nebo sexuální orientaci.

Významné postavení v rámci služeb NZDM zastává nabídka volnočasových služeb. Lze říci, že nabídka volnočasové služby slouží nejen jako samostatná služba, kdy děti mohou bezpečně trávit svůj volný čas a rozvíjet své schopnosti a dovednosti, ale také jako lákadlo k dalším poskytnutým službám.

Výzkumnice: Co tě zde na klubu nejvíce baví?

Natálie: Tancování s kruhem, ten doma nemám a taky mě baví třebas, když vaříme s Míšou (sociální pracovnice NZDM) a ostatníma holkama a pak to můžeme hned ochutnat.

(Terénní poznámky, březen 2016)

Z odpovědi tedy lze usuzovat, že tancování a kreativní činnosti vedené Míšou jsou pro Natálku hlavními motivy, proč dané NZDM navštěvuje. Takové odpovědi lze očekávat i u dalších klientů, kteří navštěvují klub z důvodu bezplatné možnosti využívat prostory NDZM a nabídku různých aktivit. I když tedy klienti většinou nevyhledávají klub primárně z toho důvodu, že by měli problém a chtěli si říct o pomoc, u mnohých z nich postupem času vyplyne, že sociální služby využijí a poradí se sociálními pracovníky.

Výzkumnice: Proč klub navštěvuješ?

Lucie: Chodím za holkama do hudebny zpívat, pak na počítač a učím se tady angličtinu před testem. Ta mi moc nejde, no.

(Terénní poznámky, březen 2016)

Bylo by velice obtížné získat o klientech nějaké informace a případně jim pomoci, jelikož bez navázání přátelského vztahu, by si jistě většina klientů o pomoc neřekla. Volnočasové aktivity jsou tedy také prostředkem pro získání informací o klientech, neboť klient se postupně začne svěřovat a sdělovat pracovníkům své problémy. Při pozorování v klubu jsem si všimla, že většina pracovníků se právě proto aktivně zapojuje do volnočasových aktivit s klienty, ptají se nejprve na otázky z běžného života a postupně, když se klient více pracovníkovi svěří, nabídne mu možnost popovídání si o samotě. Pokud se klient sám rozhodne, že chce s pracovníkem své problémy sdílet, nabídne mu pracovník další sociální služby (například informační servis, doučování, poradenství).

6.3 Volnočasové aktivity jako zprostředkovatel sociální pomoci

Někteří autoři se neshodují v zařazení volnočasové nabídky do sociálních služeb. Děti a mládež s určitou pravidelností docházejí do klubu NZDM na základě nabídky volnočasových aktivit. Do stálé nabídky volnočasových aktivit v klubu NZDM patří například možnost využít trampolínu, stolní fotbal, deskové hry, posilovna, hudební místnost s vybavením pro vlastní tvorbu muziky a jiné. Zároveň, jak je již výše uvedeno, sociální pracovními na každý měsíc připravují tematické programy, které jsou zaměřeny na prevenci formou zábavy (výtvarné činnosti, filmové promítání, kvízové soutěže apod.).

Výzkumnice: Co nejčastěji děláte, když přijdete do klubu?

Rost'a: Tak různě, chodím sem, protože je mi tady dobře. Když mě baví program, tak se zapojím a třeba něco vyrobím pro rodiče, nebo si čtu ty časáky o počítačových hrách.

Lucie: No já jsem tu často se ségrou, tak jdeme do dívčího koutku a malujeme se, když jsem tu sama, tak jdu za Honzou (sociální pracovník NZDM) a hrajeme karty, povídám si s ním no hlavně o klukách a tak. A Miša (sociální pracovnice NZDM) se mnou někdy píše diktáty.

(Terénní poznámky, září 2016)

Z odpovědí si lze všimnout, že součástí volnočasových aktivit je neformální výchova a vzdělávání. Po prvotní návštěvě jedince se skrze volnočasové aktivity stává prostor NZDM pro klienty stále více vlastní a známý. Nejprve mnozí jedinci pouze přihlížejí k činnostem, do kterých se ostatní zapojují, ale po několikáté návštěvě začne nový klient sám aktivizovat svůj vlastní tvůrčí potenciál. Lze říci, že vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem od prvokontaktu, který je formálního rázu, přechází do vyšší úrovně vztahu. Pracovník je tedy neustále připraven poskytovat podporu, informace a rady klientům v situacích, které jsou pro ně aktuálně obtížné.

Výzkumnice: Když mají děti nějaký problém, přijdou za Vámi samy, že chtějí poradit?

Sociální pracovník: Ty starší ano, u těch mladších dětí je to spíš o té komunikaci při hrách a výletech. Například, když jsme jeli do ZOO tramvají, tak jsem hned navázal na to, koho z nich už chytil revizor. Při procházce v ZOO jsem se jim pak snažil vyjasnit, jak nebezpečné je jezdit na černo a neplatit pokuty.

(Terénní poznámky, říjen 2016)

6.4 Kontaktní práce s klienty

V teoretické práci se věnuji volnočasovým aktivitám zejména z hlediska jejich samostatné funkce bránit sociálně patologickým jevům. Pokud mají děti a mládež možnost organizovaně trávit jejich volný čas mohou rozvíjet svůj potenciál, učí se navazovat mezilidské vztahy s vrstevníky i dospělými (například lektory) a netoulají se z nudy po ulicích. V praktické části poté poukazuji na funkci volnočasových aktivit v NZDM jako zprostředkující element sociální pomoci. S tím tedy úzce souvisí takzvaná kontaktní práce s jedinci a další sociální služby dle objednávky a potřeb klientů (poradenství, konkrétní situační intervence a další).

Volnočasové aktivity tedy jsou jakýmsi vyjednávacím prostředkem, skrze který se sociální pracovníci snaží eliminovat či zmírnit sociálně nežádoucí jevy. Veškeré sociální služby vycházejí z kontaktní práce, která je počátečním prvkem k navázání dlouhodobé spolupráce s klientem. V daném NZDM, které jsem navštěvovala, funguje každý pátek možnost využít kontaktní služby sociálních pracovníků v rozmezí od desíti hodin do patnácti hodin. Při mém prvotním vstupu do NZDM mi vedoucí sociální pracovnice vysvětlila, že každý pátek mohou klienti NZDM navštívit a domluvit se s jakýmkoliv jiným pracovníkem na spolupráci (kontaktní práci), kdy sociální pracovník cíleně navazuje rozhovor s klientem a bližší interakci než na klubu NZDM. Cílem je s uživatelem služeb dojít společně k řešení konkrétní situace a společně dosáhnout stanoveného cíle.

Výzkumnice: Navštěvuješ to tu i v pátek?

Natálie: Jo, Míša mi pomáhá se školou. Nemám doma internet, tak tu spolu píšeme hlavně referáty.

Výzkumnice: Řešila si s Míšou (sociální pracovnice NZDM) někdy i jiné problémy?

Natálie: No ani ne, ale kamarádka sem chodí v pátek a pomáhají jí tu najít nějakou práci pro ní, protože nemají doma peníze.

(Terénní poznámky, květen 2016)

Výše uvedený výňatek z neformálního rozhovoru ukazuje jednu z možností, jak v rámci kontaktní práce sociální pracovníci řeší konkrétní situaci uživatelky služeb. Možnost využít služeb z hlediska doučování či poradenství je zcela dobrovolná a často není jednorázového charakteru. Natálka je jednou z klientek, která pravidelně navštěvuje klub, kde si hraje a tráví volný čas s ostatními vrstevníky. Pouze v případě její potřeby navštíví NZDM i v pátek s možností řešení její situace. Jak sama zmiňuje případ své kamarádky, i ona ví, že se na sociální pracovníky může obrátit s jakoukoliv situací, nejen s problémy ve škole.

Výzkumnice: Navštěvuješ to tu i v pátek?

Kristýna: Ne, chodím jen do klubu si hrát s ostatními.

Výzkumnice: Co děláš, když je NZDM zavřené?

Kristýna: Nic. Flákám se venku za obchodákem.

(Terénní poznámky, květen 2016)

V NZDM je také ale mnoho klientů, kteří navštěvují klub pouze za účelem organizovaného trávení volného času a jiné sociální služby zatím nevyužili. Zde se snažím poukázat, jak volnočasové aktivity v NZDM fungují jako prostředek k navázání důvěry mezi klienty a pracovníky a následné pomoci, ale zároveň i jako samotný nástroj prevence společensky nežádoucích jevů.

6.5 Volnočasové aktivity jako nástroj prevence společensky nežádoucích jevů

Při kontaktní práci s jedinci se sociální pracovníci snaží eliminovat a řešit některé ze společensky nežádoucích jevů. V této kapitole nepostihují všechny společensky nežádoucí jevy, které jsou jako výčet uvedeny v mnohé literatuře, ale pouze ty, se kterými se v daném NZDM sociální pracovníci nejvíce setkávají. Jedná se zejména o problematiku vztahových problémů se svými vrstevníky či partnery, výchovné problémy v rodině a nevhodné prostředí pro pozitivní vývoj osobnosti, vandalismus, problematiku alkoholu a jiných návykových látek a problémy ve škole (šikana, prospěch, docházka a jiné).

Dle sociálních pracovníků je užívání alkoholu a kouření v mladém školním věku jednou z nejběžnějších situací, kterou s klienty řeší. V rámci preventivních programů společně sociální pracovníci usilují o zvýšení hranice věku, kdy dojde k prvnímu kontaktu s návykovými látkami. V rámci kontaktní práce usilují o snížení dalšího experimentování s drogami a informují klienty o všech možných rizicích, které s drogami souvisí (fyzické problémy, finanční tíseň a další).

S užíváním alkoholu také úzce souvisí problematika vandalismu a agresivity, a to zejména u klientů mužského pohlaví. Ve většině případů se jedná převážně o graffiti a ničení cizí věci. Často se za tímto jednáním schovává právě problematika neorganizovaného využití volného času, nuda, potulování, užití alkoholu a nevybitá agresivita a napětí dětí a mládeže.

Výzkumnice: Jakým způsobem s klienty řešíte například vandalismus?

Sociální pracovníce: To záleží na konkrétním případě, ale vždycky se snažíme řešit následky toho jednání a hledat různé alternativ k tomu, aby klienti lépe využívali volný čas.

(Terénní poznámky, červen 2016)

Dalším velice častým okruhem společensky nežádoucích jevů jsou vztahové problémy s vrstevníky, první partnerské vztahy a výchovné problémy v rodině. U mnohých klientů chybí zejména respekt k ostatním členům společnosti a autorita k rodičům. Sociální pracovníci pomáhají klientům tím, že jim poskytují oporu

v náročných životních situacích, poradenství například v oblasti sexuality a další. Tam, kde se klient potýká s absencí rodičů (například z nedostatku času, neprojeveného zájmu) mohou být sociální pracovníci důležitými osobami i při doprovázení klientů na některé události (první pracovní pohovor, lékařské vyšetření atd.)

Posledním okruhem společensky nežádoucích jevů v NZDM, se kterým se sociální pracovníci nejvíce setkávají, je školní problematika. Lze říci, že jednou ze samostatně nabízených sociálních služeb NZDM je i doučování a snaha o zlepšení prospěchu klienta. Úkolem sociálních pracovníků je motivovat klienty ke vzdělání. S tím úzce souvisí právě dodržování školní docházky a řádu školy, zaměření se na prospěch a zdárné dokončení (minimálně) základního školy.

6.6 Vyhodnocení výzkumné otázky č. 2

Z výše uvedených odpovědí respondentů, doplním odpověď na výzkumnou otázku č. 1. Klienti často docházejí do klubu za účelem věnovat se svým oblíbeným činnostem, na které nemají jejich rodiny finanční zajištění. Avšak většina klientů tráví v NZDM někdy i celé odpoledne a po skončení své oblíbené činnosti (například zpívání v hudebně), přijdou i mezi ostatní členy NZDM a zapojují se do navržených organizovaných aktivit. To je velice důležité neboť klient má možnost věnovat se svému koníčku, kde rozvíjí své schopnosti a dovednosti. Zároveň se zapojuje do měsíčních programů, kde získá nadhled nad určitými rizikovými faktory a případně svojí situací. Během volnočasových aktivit rozvíjí komunikaci s vrstevníky a dochází k navázání důvěrného vztahu se sociálními pracovníky k případnému vyjednání sociální služby.

Dále lze z odpovědí respondentů zodpovědět výzkumnou otázku č. 1 č. 2: *Zda a jakým způsobem dochází k pozitivnímu vývoji rizikové mládeže?* Nabídka služeb a přízeň sociálních pracovníků směřují k tomu, aby klienty vedli po správné cestě. Klienti mají možnost trávit organizovaně svůj volný čas a rozvíjet své schopnosti, dovednosti a vědomosti. Zároveň se nacházejí v prostředí, kde funguje i sociální kontrola. Mnohdy si klienti ani neuvědomují jejich situaci a rizika s tím spojená jsou jim vzdálená. Právě i skrze nabídku měsíčních programů získávají klienti povědomí o možných důsledcích různých činů. Pracovníci intervnují skrze volnočasové aktivity s cílem podnítit v klientech uvažování o jejich situaci a celkově o rizikových faktorech

ve společnosti. Jak je z odpovědí zřejmé, důvěrný vztah s klienty a nenásilná intervence i skrze volnočasové aktivity posouvají klienty do fáze, kdy uvažují o změně chování. Mnoho klientů při uzavření NZDM navštěvuje místa, kde jsou mimo dohled („jdeme za obchodák“), kde zabíjejí svojí nudu nebo naopak mají chuť riskovat. Sociální pracovníci se snaží skrze volnočasové aktivity předcházet nežádoucím společenským jevům. Toho si lze všimnout na příkladu výletu do ZOO, v rámci kterého se snažili sociální pracovníci vysvětlit i problematiku dluhů u městské hromadné dopravy a zároveň děti zaujmout prostřednictvím exotických zvířat. Lze tedy říci, že dochází k pozitivnímu vývoji klientů z hlediska jejich osobnosti (schopnosti, dovednosti, vědomosti), řešení nepříznivých situací (získání nadhledu, informací, podpory). Na otázku, jakým způsobem k pozitivnímu vývoji dochází, můžeme odpovědět, že skrze volnočasové aktivity. Nabídka volnočasových aktivit motivuje a aktivizuje děti a mládež a zároveň fungují jako zprostředkovatel dalším sociálních služeb (informační servis, doučování formou her, navazování vztahu mezi klienty a sociálními pracovníky).

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se věnovala tématu využití volného času rizikové mládeže v nízkoprahovém zařízení. Toto téma jsem si zvolila z důvodu, že již několik let se věnuji dobrovolnické činnosti v oblasti sociální práce a ráda bych poukázala na pozitivní aspekt organizovaného trávení volného času v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež. Neboť někteří jedinci či specifické skupiny z nějakého důvodu nemohou trávit volný čas smysluplně a dle svých tužeb a přání.

Na počátku teoretické části předkládám, jak lze na koncept volného času pohlížet z různých perspektiv. Poté navazuji kapitolou, která se věnuje naopak takzvané rizikové mládeži, neboť tito jedinci jsou uvedeni jako klienti nízkoprahových zařízení, kde využívají sociální služby. Zajímalo mne tedy, jaké možnosti zejména z hlediska využití volného času dané NZDM poskytuje svým klientům. Na základě zjištěných informací jsem zkoumala, zda lze očekávat pozitivní vývoj u klientů NZDM. Možnost uskutečnit výzkum ve formě případové studie konkrétního NZDM (klientů, sociálních pracovníků) mi byly ozřejměny do hloubky některé skutečnosti. A to zejména z hlediska důležitosti nabídky organizovaného trávení volného času dětem a mládeži za pomoci různých organizací. Důležité je zmínit, že ačkoliv NZDM pro mnohé může působit jako volnočasové centrum pro děti a mládež ze sociálně slabšího prostředí, zjistila jsem, že tuto verzi musím zcela vyvrátit. Sociální služby jsou neustále dojednávány a nejen samotná organizovanost volného času se snaží uchránit děti před potloukáním se ulicemi, delikvencí, nebezpečím ulic a další. Volnočasové aktivity jsou také zprostředkujícím elementem k tomu, jak na děti preventivně působit, navázat důvěrný vztah a dojednat tak případnou individuální pomoc s klientem. I přesto, že výsledky na základě případové studie nelze zobecnit, výsledky této práce mohou posloužit jako informativní zdroj a vhled do atmosféry nízkoprahového zařízení.

Seznam literatury

HÁJEK, B. 2007. *Nástin metodiky vedení zájmové činnosti*. Praha: Portál.

HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. 1999, 2008. *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál.

HÁJEK, B.; HOFBAUER, B.; PÁVKOVÁ, J. 2003. *Pedagogika volného času*. Praha: Univerzita Karlova.

HENDL, J. 2008. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál.

HOFBAUER, B. 2004. *Děti, mládež a volný čas*. 1. vyd. Praha: Portál.

JEDLIČKA, R. et al. 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis.

JURÁČKOVÁ, I. 2005. *Nízkoprahové kluby – šance pro zlepšení kvality volného času dětí*. Éthum – Buletin pro sociální pomoc, prevenci a intervenci, 2005, roč. neuv., č. 45.

LABÁTH, V. a kol. 2001. *Riziková mládež*. Praha: Portál.

MATĚJČEK, Z. 2013. *Co děti nejvíce potřebují*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. et al. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. 1998. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.

MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.

MÜHLPACHR, P. 2008. *Sociopatologie*. Brno: MU.

- NĚMEČKOVÁ, H.; KLAPAL, M. 2006. *Práce s rizikovou mládeží v kontextu nízkoprahového zařízení pro děti a mládež*. In *Riziková mládež v současné společnosti*. Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí. Hradec Králové: Gaudeamus.
- PÁVKOVÁ, J, et. al. 2002. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 3. vyd. Praha: Portál.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. 2003. *Pedagogický slovník*. 4 vyd. Praha: Portál.
- ROCHE, J. 2004. *Youth in society*. London: Sage Publishing.
- SAK, P. 2000. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč.
- SAK, P.; SAKOVÁ, K. 2004. *Mládež na křižovatce*. Praha: Svoboda.
- STRAUSS, A. a CORBINOVA, J. 1999. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1 vyd. Boskovice: Albert.
- ŠANDOR, J. 2005. *Nízkoprahové programy pre deti a mládež*. Bratislava: Nadácia mládeže.
- ŠERÁK, M. 2009. *Zájmové vzdělávání dospělých*. 1. vyd. Praha: Portál.
- VÁŽANSKÝ, M. 2001. *Základy pedagogiky volného času*. 2. vyd. Brno: Print-Typia.
- VÁŽANSKÝ, M. 1994. *Volný čas a pedagogika zážitku*. 1. vyd. Brno: Vydavatelství MU.
- VESELÁ, J. 1997. *Jak ve volném čase? Projekty her pro volný čas dětí a mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Internetové zdroje

Kontaktní práce z roku 2007. Oficiální stránky Česká asociace streetwork o.s., [online]. [cit. 14.2. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.streetwork.cz/>

Standardy kvality sociálních služeb. 1. verze pro cílovou skupinu - Neorganizované děti a mládež. 2003. Hradec Králové, [online]. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.streetwork.cz/>

Pracovní skupina pro dodefinování NZDM - pracovní orgán České asociace streetwork, o.s. sdružující nízkoprahové sociální služby (ČAS). [online]. [cit. 14.2.2016]. Dostupné z WWW: [online]. [cit. 5.3. 2016]. Dostupné z WWW: <http://www.streetwork.cz/>

Příloha

Okruhy k otázkám pro klienty NZDM

- ✓ Co ráda děláš?
- ✓ Co nejčastěji děláš ve volném čase?
- ✓ Pokud trávíš čas s kamarády, co nejčastěji děláte?
- ✓ Je důvod, který ti brání využít volný čas dle tvých představ?
- ✓ Kde hledáš informace/nabídku, jak trávit volný čas mimo NZDM?
- ✓ Kde trávíš volný čas, pokud nejsi v NZDM?
- ✓ Jak jsi trávila volný čas předtím, než si začal/a chodit do NZDM?
- ✓ Co tě přimělo navštěvovat NZDM?
- ✓ Ví tvoji rodiče, že docházíš do NZDM?
- ✓ Tráví s tebou rodiče volný čas? Pokud ano, tak jak?
- ✓ Co od toho, že chodíš do NZDM očekáváš?
- ✓ Co bys chtěla v NZDM změnit?
- ✓ Jaké služby/aktivity v NZDM využíváš?